

אירועים אקלימיים כרקע למסע הצלב

מתי מתחיל ומסתיים אירוע היסטורי? ראשיתו של הסיפור תלויה בדרך בה קוראים את המציאות כולה. אין התחלה חדה של סיפור וראשיתו תלויה הרבה פעמים באחריתו. אין עקרונות ברורים.

דבר דומה נכון לגבי מסעי הצלב. יש סיפור מתואר היטב. הכרונולוגיה הבסיסית של מסעי הצלב והנפשות הפועלות מוכרים. אין ויכוחים על הארכיאולוגיה וכמעט שאין ויכוחים על הספרות. אין זה סיפור מורכב.

הסיפור מתחיל ב 27.11.1095 במסגרת ועידת קלרמון. הסיפור המסופר הורתו בנאום האפיפיור. האמנם? אולי מדברים על משהו אחר. האם הסיפור המסופר התחיל בצרפת? במשך שנתיים מטיפים באירופה ויוצאים לדרך. האם זהו סיפור אירופי מובהק? לכאורה כן. הצלבנים הגיעו מאירופה, כבשו והובסו כאן והנותרים שבו לאירופה. תחילתו וסיומו של הסיפור באירופה.

האם אפשר להסביר את מסעי הצלב רק באמצעות ראשותם?

היכן ממקמים את הסיפור בעלייתה של אירופה? בשקיעת המזרח?

ויליאם מצור הוא המקור העיקרי למידע. הוא היה היסטוריון במידה רבה, הכיר מקורות רבים. בבגרותו נסע לאירופה למד בפריז ובבולוניה, שב והתקדם במערך הכנסייתי של ממלכת ירושלים. היה מחנכו של בלדווין ה-4. כתב את ההיסטוריה לבקשתו של אמלריך.

כתב ספר על תולדות האסלאם שאבד. כנראה ידע ערבית. שלט בלטינית הכיר מקורות קלסיים. היה אדם מלומד.

הכרוניקה שכתב על תולדות ממלכת הצלבנים נכתבה במשך עשרות שנים עד מותו. הוא היה מעורב בממלכה והכיר אותה לפני ולפנים.

כשבדקים איך ויליאם מתחיל את סיפור מסעי הצלב והיכן, הוא מתחיל את סיפורו ב 614 לספירה, כשהפרסים כובשים את ירושלים מידי הביזנטים ולוקחים את הצלב הקדוש בשבי. הקיסר יוסיפון ישיב את הצלב הקדוש לירושלים.

בן התקופה, איש ירושלים, אינו רואה את ראשיתו של הסיפור. הוא חשב שכדי שהקורא העתידי יבין את הדברים, הוא חייב לקבל את הפרספקטיבה הרחבה. הוא רואה את תולדות האימפריה המזרחית. סיפור הצלב הקדוש סמלי כדי לתאר את תולדותיה של העיר. הוא מרמז מראשיתו של הסיפור, שהוא אינו הכובש המערבי, אלא גורלה של הנצרות, סיפור מקומי, ירושלמי. גם הסוף של מסעי הצלב בספרו של גוסטב דורה, לפיו גם פלישת התורכים להונגריה היא חלק ממסעי הצלב.

המסגרת הברורה לכאורה, אינה כה ברורה לאנשים אחרים, שרואים אותה מזוויות אחרות. הפרשנות למסעי הצלב נמשכת עד ימינו. הפרשנות היא הקובעת לאנשים את הסיפור.

הכותבים בימי הביניים כמו גם המודרניים, אלברט מאאכן ופולקר משרטר, רואים את הסיפור והסיפור אירופי, שתחילתו בועידת הכנסייה בקלרמון. החוקרים המודרניים כמעט כולם מחלקים את הסיפור לסיפור במזרח וסיפור במערב. פראוור מתחיל במזרח. בפרק הראשון מתאר את תולדות מסעי הצלב במזרח, הולך עקב בצד אגודל בעקבות ויליאם מצור. סיר סטיבן רנסימן [היסטוריון בריטי, בעל שורשים סקוטיים, שנודע בשל עבודתו

על ימי הביניים. עבודתו המפורסמת ביותר היא *A History of the Crusades* (ההיסטוריה של מסעי הצלב) (1951-54), שיצאה לאור בשלושה כרכים], שהיה מלומד שעסק בהיסטוריה של המזרח וישב במזרח שנים רבות, מסתכל מנקודת מבט מזרחית. ז'אן רישאר מתחיל את הסיפור במערב. פרופ' יונתן ריילי סמית מקיימברידג' שב ומדגיש את העניין הקתולי. לדידו זהו סיפר של הכנסייה. בספרו "מה הם מסעי הצלב" הוא כותב שמסע צלב הוא מלחמה, מוכרזת ע"י סמכות מוסרית, האפיפיור ברומא. לגבי ריילי סמית למסעי הצלב אין דבר עם המזרח. זהו מעשה אפיפיורי. מדובר בעניין כנסייתי מובהק. הוא אינו רואה במסע הצלב הראשון משהו בעל משמעות מיוחדת. בסופו של דבר נשארים עם 2-3 אופציות גדולות: מזרחית, מערבית וכנסייתית. מסעי הצלב הינם יוזמה מערבית. המזרח מתואר תמיד כמשהו צופה. הפטימים העבאסים והסלג'וקים. האם אפשר ליישב בין הסיפורים. היש חוט מקשר בין ממזרח ומערב, המספר סיפור נוסף השונה מזה שרגילים אליו.

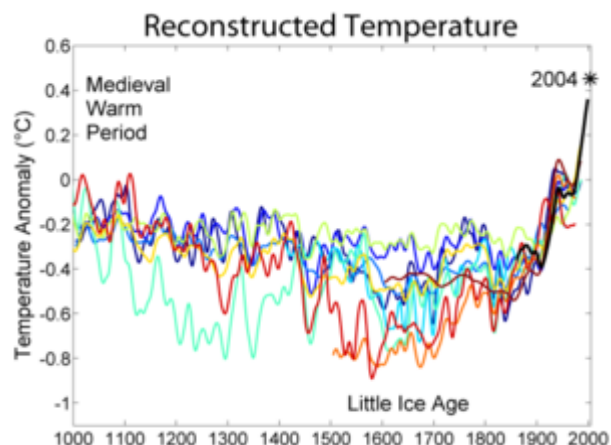
הקשר בין קשר למזרח עם אלמנט נוסף למשוואה מאתגר למחשבה וחשוב להבנת ימי הביניים.

נקודת המבט:

גרף מקל ההוקי הוא כינוי לגרף מתוך מאמר בפלאוקלימטולוגיה המציג סטיה בטמפרטורה יחסית לממוצע רב שנתי לאורך שש מאות שנים ומאוחר יותר עודכן לאלף שנים לגבי חצי הכדור הצפוני בלבד. השימוש בגרף — שחרג מן המחקר המדעי והופיע בסרטים דוקומנטריים, פרסומות ותעמולה — נחשב פוליטי, נשמעו כלפיו דברי ביקורת והוא עורר מחלוקת רבה.

הגרף קיבל תהודה תקשורתית לאחר פרסומו בדו"ח של IPCC משנת 2001. הגרף משלב מספר משתני פרוקסי (סמנים), כגון: טבעות עצים, אלמוגים וליבת קרח, יחד עם מדידות עדכניות ובייחוד שילוב סטטיסטי של תרחישים עתידיים התקבל גרף לא תנודתי יחסית המסתיים בעלייה חדה המשווה לו מראה של מקל הוקי.

גרף מקל ההוקי פורסם ע"י מן ב 2005 והוא העומד בבסיס הוויכוח הגדול על השפעתו העתידית של האקלים על כדור הארץ. הוא מבוסס על מידע מאזורים שונים של העולם. הוא מתאר את השתנות הטמפרטורה הממוצעת באזורים שונים של העולם משנת 1000 ועד ימינו. מבוסס על אלפי מדידות שנערכו במקומות שונים. התיאור הוא בשיטות סטטיסטיות.

ישנן פלוקטואציות. סביב 1100 הטמפרטורה הממוצעת גבוהה יותר מכל תקופה אחרת למעט המחצית השנייה של המאה ה-20. הנקודה הנמוכה ביותר, קרוב לסוף המאה ה-16. התקופה הראשונה כונתה תקופת החום הימי ביניימית. כיום מכונה תקופת האנומליה הימי ביניימית. הטמפרטורה מתחילה לרדת בסביבות 1600. לגרף צורה של מקל הוקי. מנתחי הגרף אמרו שאם הגרף ימשיך, הטמפרטורה תעלה. ההבדלים בין התקופות החמות ביותר והקרורות ביותר הן כ-1 מעלה מן ממוצע. בתקופת החום גדלו גפנים באנגליה, התיישבו בגרינלנד והקימו שם מושבות ושטו לאמריקה. בקו רוחב 66 צפון, שבעידן מאוחר יותר היה מלא קרחונים. הייתה לכך השפעה עצומה.

במאה ה-11 התרחשו האירועים הקודמים למסעי הצלב. אירופה נהנית מתקופת אופטימום. היה חם יותר בחורף, השדות נתנו יבולים טובים יותר. נוצרו ישובים וגדלו, העולם האירופי התרחב. באזורנו, במזרח באותה עת קורים דברים אחרים. בזמן שאירופה נהנית מאקלים יציב, חמים ואופטימלי, במזרח הים התיכון מתחוללות תהפוכות אקלימיות.

בהתבסס על טקסטים, האזור הזה בין המאה ה-10 וה-11 זהו האזור האורייני ביותר בעולם המערבי, להבדיל מהמזרחי-סין.

אנשים קוראים וכותבים בתריסר שפות, מספרם של יודעי קרוא וכתוב עולה כמה וכמה מונים על מספרם במערב. יש דעה הנובעת מ"הגאווה המקצועית" של ההיסטוריונים,

שאינם מתייחסים לשפות שאינם יודעים ולא כותבים עליהם. כשמרכזים את כל המידע, מספרים סיפורים שאינם מסתיימים בגבולות האתנו לינגוויסטים, הסיפור גדול מסכום חלקיו. באירופה הכול כתבו בלטינית. מתייחסים לאירופה כאזור אחד שיש בו הרבה היסטוריות. אפשר לקבל מידע שמדענים אינם שמים אליו לב כי אינם יכולים להבחין. הסיפורים בשפות השונות מספקים מידע על אירועי אקלים קיצוניים. אירוע שנמשך פרק זמן קצר, דוגמת בצורת, נמשך שנה- שנתיים עד חמש. חורפים קרים במיוחד שיכולים להימשך שבועות. הצפות, סופות, אירוע אקלים קיצוני שיימשך שבוע. בהתייחס לעבר אין אפשרות בעזרת מחוונים לבנות אירועים שארכם פחות מעשרות שנים בשל טעויות המדידה. כשהאירוע קצר, המדענים אינם יכולים למדוד. יש מעט מאוד טבעות עצים מאז, בלא פיזור מספיק. סקירת כל האירועים, אינה מלמדת על ממוצע אלא על אירועי אקלים קיצוניים, שאם הם חוזרים על עצמם בתקופה קצרה עשויים להשפיע בעקיפין על ציביליזציות. אם הם חוזרים על עצמם הם יוצרים אפקט דומינו. בעקבות בצורת בת חמש שנים יש עליה במחירי מזון, שגורמת למתח ולמהומות. ככל שנמשך, המתח הופך לרעב. אפשר להגיע כדי קניבליזם. מוות המוני, מגיפות, הגירה. יש שרשרת תהליכים בעקבות אירועי קצרים וקשה לעקב אחריהם אך הם מופיעים בטקסטים.

סוג של אירועים אקלימיים שמופיעים במאה ה-11 ואין קרובים בעזרתם ניתן למדוד. מדובר בגלי קור עזים, יש עדויות נלוות. בשנות 9-1047, יש עדויות ממקורות שונים על קפיאת הדנובה. יש צורך בטמפרטורה מאוד נמוכה לכך והיא קרתה קודם במאה ה-5, כשאטילה חצה את הדנובה. מ-1049 עד היום הדנובה לא קפאה לחלוטין. החידקל קפא כשהיו שבועות של שלגים בבגדד (קרה ב 1050). השלג בבגדד נדיר מאוד. ערימות השלג בשווקים, כשהתופעות מצטברות יחד עם עוצמה יוצאת דופן. היא נותנת תאריך מדויק 1044.2. אין כלי מדעי לתת תאריכים מדויקים כאלה. יש די מידע ליצור תמונה מדויקת בצורות בצפון, בצורת חסרת תקדים באזור הנלוו. בצורת בת 7 שנים מצריכה דמות ברמת יוסף הצדיק להתמודד עם האתגר. דבר כזה קרה במאה ה-11 לפני הספירה. יש אסטלה מזויפת מהמאה השנייה לפני הספירה המספרת על אירוע כזה.

אסטלה או אסטלי היא אבן או בול עץ, שאורכם גדול בדרך כלל מרוחבם, והמוקמים למטרות הנצחה או זיכרון כמונומנט. בדרך כלל על האסטלה רשומים, מצוירים או חרוטים שמותיהם ו/או תאריהם של המתים או החיים שאת שמם היא מנציחה. אסטלות שימשו עוד כמציני גבול טריטוריאלי דוגמת האסטלות שהקים פרעה אח'נאטון באל עמרנה, או כדי לציין ניצחונות והישגים צבאיים.

מעולם לא נמדדה עצירה בעליית הנלוו למשך שנים. אין אדמיניסטרטור שיוכל להתמודד ולספק מזון לתושבים בשנתיים עד חמש שנות בצורת. גם בארץ ישראל היו בצורות.

במשך מאות שנים לא נראה כדבר הזה במצרים. "העיר משותקת, אין קונים ואין מוכרים", תיאר סוחר יהודי בן המאה ה-11 את פוסטאט, קהיר העתיקה. "כל העיניים נשואות אל הנילוס. מי ייתן והאל ברחמיו יעלה את מי הנהר".

החל בסוף המאה ה-10 ולאורך כל המאה ה-11, תיעדו תושבי עמק הנילוס סדרה ארוכה של בצורות, שבשיאן סבלו חלקים נרחבים מהאוכלוסייה חרפת רעב. בשיאן היו אלה תקופות בצורת בקנה מידה תנ"כי - חמש, שש ולפעמים אף שבע שנים רצופות של עצירת גשמים כמעט מוחלטת. התקופה הקשה וההרסנית ביותר הייתה בשנים 1052-1072, שבהן נרשמה שנת בצורת אחת לשנתיים בממוצע.

הירידה בזרימה בנהר הנילוס בתקופות הבצורת החוזרות ונשנות פגעה באוכלוסיית האזור כולו, גם מעבר לגבולות מצרים. הסיבה לכך הייתה הסתמכותם של תושבי האגן המזרחי של הים התיכון על מים משני מקורות עיקריים לפיתוח החקלאות שכלכלה אותם - גשמי החורף בלבנט וגשמים שמקורם באזורים שמדרום לסהרה, שממלאים את הנילוס.

הסבירות ששני המקורות יכזיבו בעת ובעונה אחת קטנה. אבל במאה ה-11 התממש דווקא התרחיש הזה, ולא רק תושבי מצרים סבלו מבצורות ארוכות, אלא גם שכניהם בלבנט - בסוריה ובפלסטינה.

צרותיהם של תושבי האזור לא הסתכמו במכה הכפולה הזאת. עדויות כתובות מהאזור שמצפון ללבנט מלמדות שהאגן המזרחי של הים התיכון סבל באותה מאה ממכה אקלימית שלישית, קשה לא פחות. בין 1027 ל-1060 פקדו את ערבות מרכז אסיה, איראן, עיראק, ארמניה והבלקן חורפים קרים במיוחד. הקור הקשה גרם לבצורת באזורים רבים, עדריהם של הרועים הנוודים קפאו, שלג ירד בבגדאד והחידקל קפא חלקית.

האירועים האקלימיים הקיצוניים לא היו רציפים. בין תקופה אחת לאחרת של מזג אוויר קשה היו גם שנים טובות, עם אקלים נוח וגשמים בעתם, שאפשרו פריחה כלכלית ותרבותית. אבל כשתקופות הבצורת והקור נחתו על האזור ברצף, או בחפיפה, הן הביאו להפחתה משמעותית ביבולים שעליהם הסתמכה האוכלוסייה.

גלי הקור גורמים לנוודים שחיו מאות שנים בצפון לנוע דרומה. הקור כורת את מטה לחמם של הנוודים. הטקסטים מדווחים על כך. ב-1027 היה קור עז בערבה ועדרים קפאו למוות וכדומה. הכרוניקות מסודרות בשנים ויש התייחסות לקור. מ 1027 ואילך. מופיע במזרח הים התיכון גורם אתני, התורכים, נוודים ממוצא טורקי, הסלג'וקים. מופיעים מ-1029 עד 1040 ומשתלטים על אזור הים הכספי, אזרביג'אן חוראסאן. כל פעם שיש גל קור הם נעים. גלי הקור מורגשים גם בבגדד. יש דיווח על מותם של תמרים בקור. יהיה מחסור במזון. הנוודים מתקדמים בפעילות, המתעדות בין 1040 ל-1055. הם משלימים את ההשתלטות על איראן. ב-1055 השתלטו על בגדד, בירת התרבות. כמעט כל המדעים

המוכרים הגיעו מאיזור איראן ובגדד. ב-1055 נוודים השתלטו בלי קרב על בירת העולם המוסלמי. כעבור 5 שנים מלחמת אזרחים בין קבוצות שונות. הארץ חרבה והתהליך נמשך וב-1071 הם כובשים את רובה של אסיה הקטנה את לב הקיסרות הביזנטית.

הם מביסים פעמים חוזרות את הצבא הביזנטי ומאיימים לכבוש את קונסטנטינופול. האימפריה הביזנטית של 80-1079 הוא עשירית מגודלה בימי בזיל השני. באותו זמן יש באנגליה יין מייצור מקומי, עלייה ביבולים, עלייה בילדים המגיעים לבגרות.

גם במצרים יש בעייה. המאה ה-11 הוגדרה כמאת הנוודים, שעקב הרעב הפכו להיות אלימים. יכולתם לקיים את עדריהם קטנה ואין להם מקורות זולת התקיפות. הנוודים מחליפים טלאים בשקי חיטה כשהטלאים מתים והחיטה יקרה הם פונים לאלימות. שבטי נוודים ששומעים עליהם בערב, נודדים 2000 ק"מ ומגיעים לקירואן, פרובינציה רומית שהוסיפה להתקיים, הם מנצחים את השליטים והורסים את קירואן.

לפגיעה בתפוקה החקלאית היו השלכות חברתיות ופוליטיות מרחיקות לכת: "עלייה במחירי המזון, תסיסה ומהומות, רעב, מגפות, מוות המוני, נטישה של מרכזי הערים, תנועות אוכלוסייה, רדיפת מיעוטים, רדיפה של כל מי שזר ושונה והמרת דת בכוח".

בספרו "התמוטטות מזרח הים התיכון: שינוי אקלים ודעיכת המזרח, 950-1072", שיצא לאור לאחרונה (פורסם באנגלית, הוצאת אוניברסיטת קיימברידג'), מתאר אלנבלום את מה שהוא מכנה "אנטומיה של קריסה". לטענתו, שורשי הקריסה הזאת טמונים בשורה של אירועי אקלים קיצוניים שהתרחשו במאה ה-11. הוא קושר בין התופעות האקלימיות הקיצוניות במצרים, בלבנט ובמרכז אסיה לבין תהפוכות חברתיות ופוליטיות שהביאו לדעיכתן של ערים מרכזיות ולהגירה המונית של אוכלוסיות, ששינתה משמעותית את פני האגן המזרחי של הים התיכון. בתחילת הדרך התמקד בהיסטוריה של ירושלים בימי הביניים. עוד לפני שירושלים נכבשה על ידי הצלבנים, היא הצטמצמה בשטחה ובמספר תושביה. כשהגיעו הצלבנים, לא היה מוליך מים לירושלים ואספקת המים הייתה מבוססת על מי גשמים בלבד. סברו שאמות המים התקלקלו במשך הדורות והכישורים הטכנולוגיים לתיקונן, שהיו מוכרים בתקופה הרומית, אבדו.

ככל שהעמיקו בסקירת תעודות מאותה תקופה, התברר שדעיכת הערים באזורנו הייתה תופעה נרחבת. טבריה, שהגיעה לשיא גודלה אי פעם בשנות ה-30 של המאה ה-11, דעכה עוד לפני סוף המאה. רמלה, שהייתה גדולה פי ארבעה מירושלים בראשית המאה, הייתה כמעט ריקה מתושבים כשהגיעו אליה הצלבנים בשנת 1099. משהו קרה שם. כמעט כל הערים שהוקמו בארץ ישראל בתקופה הקלאסית ובתקופה המוסלמית הקדומה וחלק מהאזורים החקלאיים של הארץ דעכו במאה ה-11.

הדעיכה מיוחסת לשנים רצופות של בצורת שהביאו להתייכשות מעיינות רבים שהיו מקור מים ליישובים החקלאיים (תופעה דומה מתרחשת בשנים האחרונות בהרי ירושלים). במהרה התברר שתופעה דומה התרחשה בכל האגן המזרחי של הים התיכון. בתקופה הזאת קרה משהו לכל התרבות העירונית הרומית, שהמשיכה להתקיים אלף שנה במזרח. ירושלים, פוסטאט, טבריה, קונסטנטינופול, קירואן בצפון אפריקה, בגדאד המוסלמית, כל הערים האלה שקעו.

שנות ה-30 של המאה ה-11 היו תקופה קשה במיוחד בבגדאד, בירת האימפריה המוסלמית. עונות החורף באותו עשור היו קשות וביותר ממחציתן ירדו שלגים בבגדאד ("ב-1038 ירד שלג כבד פעמיים בבגדאד ולא נמס במשך ימים רבים, והקור בדצמבר היה כה עז שהמים קפאו לגמרי במשך שישה ימים", כתב אחד ממתעדי התקופה). תנאי מזג האוויר הקיצוניים הביאו לאובדן יכולים, לסדרה של בצורות, לעלייה במחירי המזון, לרעב ולמגפות שגרמו להצטמקות ניכרת של האוכלוסייה. האלימות בין שיעים לסונים גברה, רדיפות היהודים התעצמו ועלה כוחן של כנופיות רחוב שתקפו אנשים ובזזו רכוש.

מכאן אפשר להבין, מדוע ישיבות סורא ופומבדיתא, שפעלו אז בבגדאד והיו מרכזי הלמידה היהודיים החשובים ביותר במזרח, חדלו להתקיים בסוף שנות ה-30 של המאה ה-11, ועם סגירתן באה לקצה שושלת הגאונים. היו שטענו כי הישיבות בבגדאד ירדו מגדולתן בהדרגה, אבל שנים לא רבות קודם לכן שלח ראש ישיבת ירושלים את בנו ללמוד בישיבה בבגדאד. כלומר, הישיבה עוד הייתה בשיאה שנים ספורות לפני סגירתה.

לסגירת הישיבות בבגדאד - מאוחר יותר נסגרה גם הישיבה בירושלים - היו השלכות משמעותיות על העולם היהודי. בעקבות זאת מרכזי הלימוד חדלו להתקיים במזרח ועברו לספרד, לצרפת ולארצות אשכנז. זאת דוגמה טובה לתהליכים שמתרחשים בעת ובעונה אחת, אבל מי שכתב על ההיסטוריה של היהודים לא עסק בהיסטוריה של בגדאד עצמה או בהיסטוריה החברתית של האזור ולכן לא קישר בין התופעות.

היחלשות בגדאד יצרה את התנאים לפגיעה חמורה עוד יותר בבירת האימפריה האסלאמית שנים ספורות לאחר מכן, בשנות ה-50. נוודים מהצפון כבשו אז את בגדאד - העיר הגדולה והחשובה ביותר ממרכז אסיה ועד אירופה, עיר ענקית, מרכז השלטון, מרכז הלימוד. קשה היום לדמיין את החשיבות של העיר ואת חשיבותם של המלומדים שפעלו בה ובאיראן, אלה היו האנשים שפיתחו את האלגברה, הגיאוגרפיה והרפואה והכירו את כל הכתבים הפילוסופיים היווניים ואת הפרשנויות עליהם. הם נכבשו על ידי נוודים שלא ידעו קרוא וכתוב, שבאו מהערבות האסיאתיות, נכנסו לבגדאד ללא קרב והפכו לשליטיה.

הפלישה הפצ'נגית: הנוודים האלה היו הסלג'וקים, שבטים של רועי בהמות טורקמנים, שבמאה ה-11 נדדו אל אזור המזרח התיכון והשתלטו על אזורים נרחבים באימפריה האיסלאמית וגם על בגדאד. מאוחר יותר הביסו הסלג'וקים את האימפריה הביזנטית

והשתלטו על אסיה הקטנה. מקורות כתובים מעידים כי השבטים הטורקמניים נאלצו לנדוד דרומה בשל גלי הקור העזים שפקדו את אזורי המחיה שלהם. בקור הקשה קפאו עדריהם והם יצאו לחפש אזורים אחרים שמהם יוכלו להוציא את לחמם.

האירועים האקלימיים - הבצורות הקשות בפלסטינה ובעמק הנילוס וגלי הקור בצפון - הגיעו לשיא בשנות ה-50 של המאה ה-11. באותו עשור פגעו גלי הקור והבצורת בד בד כל האגן המזרחי של הים התיכון. "כל האזור, מבגדאד ועד קונסטנטינופול, התמלא נוודים, שחלקם נדדו למרחק של 1,500-2,000 קילומטר. לאורך כל הדרך הם חיפשו מזון, התנהגותם נעשתה אלימה יותר ויותר, הם כבשו ובזזו כל מה שנקרה בדרכם וגרמו לקריסה תרבותית", הוא אומר.

גם האימפריה הביזנטית התמודדה באותה עת עם פלישה של שבטים ממוצא טורקמני, הפצ'נגים והאוזסים.

פצ'נגים הם איחוד שבטים חצי-נוודים דוברי לשון ממשפחת השפות הטורקיות, שמקורה בערבות מרכז אסיה, ושהשתלט במאה ה-9 על אזור מצפון לים השחור ושעבר במאות 11-12 לחבל הבלקן. בהיותם שכנים עם רוס של קייב, עם הונגריה, עם השטחים המאוכלסים ברומנים, עם האימפריה הבולגרית הראשונה ועם האימפריה הביזנטית, נוכחות הפצ'נגים השפיעה על תולדות הארצות והעמים הנ"ל. לחץ הפצ'נגים השפיע על כיוון התקדמותם של ההונגרים מזרחה. כשהגיעו לצפון שטחי בולגריה נתקלו בביזנטים אשר, בברית עם הקומנים, חיסלו את כוחם בקרב על גבעת לבוניון ב-1091. בהמשך נותרו כמה ריכוזים פצ'נגים באזורים מסוימים בבלקנים, בין השאר באזור סופיה ומוגליה שבו השפיעו על כמה תכונות של התרבות וההרכב האתני המקומי.

שבטים אלה באו לאזור מכיוון אוקראינה (ערבות הדנייפר) דרך הבלקן. גם שבטים אלה ירדו דרומה בעקבות סדרה של חורפים קשים. היה היסטוריון שכתב שהקריסה המוניטרית של ביזנטיון - ששער המטבע שלה ירד ב-27 אחוז בין 1052 ל-1057 - היתה בגלל המאבק הבלתי פוסק בפצ'נגים שתבע השקעות רבות בצבא, אבל הפצ'נגים חצו בדרכם את הדנובה הקפואה. ככל הידוע, הפעם הקודמת שהדנובה קפאה הייתה במאה החמישית, בזמן הפלישה של ההונים. והנה, במאה ה-11, רועי בהמות שנדחקים בשל הקור חוצים את הדנובה ומביסים את הצבא הביזנטי, שהיה באותה עת הצבא הסדיר היחיד בעולם המערבי.

שיא האירועים באמצע שנות ה-50 בהתפוררות האזור, לא רק השלטונות, פרובינציות חקלאיות נהרסות. אחד האירועים שהתרחשו תוך כדי מהומה זו, בשיא התפוררותה של האימפריה הביזנטית ושליטי בגדד, מקום שנפל על ידי גורם שמגיע מאירופה המערבית. נורמנים, שהיו גם הם קודם שבטי נוודים, צאצאי הוויקינגים, חבורת הרפתקנים מגלה שדרום איטליה אינה נשלטת על ידי אף גורם והם משתלטים בשנות ה-50. המטבע, שהיה היציב ביותר עוד איבד כ-27% מערכו בתוך חמש שנים. הביזנטים פנו לבקש עזרה מהאפיפיור והוא יצא לעזרתם ונפל בשבי. הנורמנים כבשו את דרום איטליה, אזור חקלאי פורה. כמעט בלא מאמץ. חבורת הרפתקנים שכירי חרב. הם יוצאים בסידרת מסעות שוב

מערבה. עד אמצע שנות ה-80 הם מגיעים עד שערי קונסטנטינופול, משתלטים על הים האדריאטי וחלקים מהבלקן.

ב-85-1083 הנורמנים מאיימים על קונסטנטינופול. הם נכנסים לרומא ובוזזים אותה. חלק זה של המשוואה לא נכנס לתחום של ערב מסעי הצלב. מתייחסים למזרח כאל משהו סטטי.

הטענה שבין שנות ה-20 לשנות ה-80 של המאה ה-11 פקד את מזרח הים התיכון תהליך של שקיעה מהירה, קריסה. בחלק מהמקומות מתחילים להתאושש. הכפור מתפשט באירופה. הסיפור הנורמני מסביר את הסנטימנט הציבורי. הוא מודל ליכולת להתפשט ולכבוש.

הארמון של הפטימים שהיה בעבר עשיר נראה בסוף התהליך עלוב למדי.

לתהליכים אלה חשיבות רבה.

היסטוריונים משועבדים "משוכנעים" מאז שנות ה-50-60 בגישות ההיסטוריוסופיות לפי התיאור שלפרנאן ברודל, שניתח את התהליכים ההיסטוריים ב-3 משכים: הקצר-האירוע הבודד, שאינו חשוב כמשהו נקודתי.

פרנאן ברודל (צרפתי: Fernand Braudel; 24 באוגוסט 1902 - 27 בנובמבר 1985) היה היסטוריון צרפתי שחולל מהפכה במחקר המאה העשרים בשל שיטתו שריכזה דיסציפלינות חוץ-היסטוריות, כמו כלכלה, אנתרופולוגיה וגאוגרפיה והתייחסה אל ההיסטוריה כגלובלית. ברודל הינו בן הדור השני של אסכולת האנאל בהיסטוריוגרפיה, אשר נשענה על ניתוח היסטורי הלקוח ממדעי החברה, והוא הבולט מבין הוגיה. אין אדם שהשפיע על רעיונותיו בנוגע לתפיסה ההיסטורית את הים התיכון יותר מההיסטוריון הצרפתי פרננד ברודל. למרבה האירוניה גויטיין עצמו, שהיה בן זמנו ואף עמד איתו בקשר, קרא את ספרו רק לאחר שסיים את מחקר, "ומיד התחרטתי על שלא עשיתי זאת קודם". צריך לומר מיד, שברודל נחשב בעיני רבים לאחד מגדולי ההיסטוריונים, ואבחנותיו נוגעות לא רק להגדרת ההיסטוריה הים-תיכונית, אלא לתפיסתנו את השאלה מהי בעצם היסטוריה.

ברודל מעיד על עצמו שהוא אוהב את הים התיכון ומקווה שאור השמש הים-תיכונית יבקע מבעד לדפי הספר המונומנטלי שכתב, "הים התיכון והעולם הים-תיכוני בימי פיליפ השני" (מהדורה שנייה: 1966). הכרך הראשון של המחקר עוסק לא במאה ה-16, אלא בים התיכון עצמו; לא בפעולותיהם של נסיכים ורוזנים, "הטריוויה של העבר" וה"פירוים של הפסיפס", אלא בתנועות הגדולות של החיים הים-תיכוניים, ב"מצעד האיטי ורבי-העוצמה של ההיסטוריה". ברודל יוצא כנגד ההקדמות הגיאוגרפיות המגוחכות שבהן נפתחים ספרי היסטוריה רבים, "ושוב אין אנו שומעים על כך מאומה בהמשך". הגיאוגרפיה, האקלים, הדפוסים המסורתיים המהווים מסד המשתנה באיטיות רבה יותר מהשינויים הפוליטיים – כל אלה אינם רקע ציורי להיסטוריה האנושית, אלא העניין עצמו, טוען ברודל.

הים התיכון של ברודל הוא ים של היסטוריה; לא "היסטוריה של אירועים", של תאריכים ושל קרבות, של רציחות ושל בריתות. וכי מה הם "אירועים", אם לא קצף על פני הגלים הנישאים על גלי המעמקים של ההיסטוריה? שואל ברודל. עלינו ללמוד לחשוך בהיסטוריה כזו, שהיא רגישה כל כך וגדושה בריטוטים עצבניים הממלאים את חייהם הקצרים וקצרי הראות של בני האדם. לפיכך, יש ללמוד לחשוב על הזמן ההיסטורי באורח שונה ולחלק אותו לזמן חברתי, לזמן גיאוגרפי ולזמן אישי; או, לחלופין, לפצל את האדם ליישיות עצמיות רבות ורב-זמניות.

מהו איפוא זמן היסטורי? תוך התבוננות בים התיכון טבע ברודל מושג מהפכני, שאין כמעט היסטוריון כיום שאינו נזקק לו: "משך הזמן", או "הטווח הארוך" (LA LONGUE DUREE). למה הכוונה? ברודל מצביע על צילומי אוויר של שדות בצרפת. ראו, הוא אומר, חלוקה זו של קרקעות, שנותרה במשך מאות שנים, היא זו שהיוותה את מסד החיים של בני אדם, ובהתאם לה נקבעו יחסי תלות וחסות, עושר ועוני, לעיתים עד ימינו. תחימת השדות, טוען ברודל, שרירה מאז שלהי ימי הביניים, דרך הרנסאנס, המהפכה הצרפתית ועד מחצית המאה ה-20, והשפיעה על

חיי בני אדם ועל הדפוסים ("סטרוקטורות", עוד מושג מפתח) של חייהם החברתיים והכלכליים הרבה יותר מאירועי "קצף הגלים", אותם עניינים טריוויאליים יחסית. זהו "משך הזמן הארוך": טווח המבנים ההיסטוריים, "מעמקי הים", הנעים באיטיות ובקצב שונה. אלה כוחות רביי עוצמה, שיש להעריכם ולהתבונן בהם באמות מידה שונות מאלה שאנו מורגלים בהן. המשכיות מול שינוי

משך הזמן הארוך הוא, כשלעצמו, מושא של התבוננות וגם אמצעי להשגת תובנה היסטורית. ברעיון "ההיסטוריה הגלובלית" שפיתח ברודל יש צורך ל"האריך" כדי לתפוס את דפוס המשך הארוך. אחרי הכל, זו הצרה המשותפת להיסטוריונים באשר הם: הם מוגבלים בכושרם האנושי לתפוס דברים כתמונות ברגע מסוים בזמן (סינכרוניה). ומאחר שעניינה של ההיסטוריה הוא גם בשינויים ובתמורות (דיאכרוניה), אלה מפרקים כל תמונה למרכיבים המשתנים בקצב שונה. היה זה הפילוסוף היווני הרקליטוס, שקבע כי אי־אפשר להיכנס לאותו נהר פעמיים; שהרי זה זורם כל הזמן, וממילא אין רגע שבו הוא "אותו" נהר עצמו. מאידך גיסא, כולנו יודעים, גם באורח אינטואיטיבי, שיש המשכיות בהיסטוריה. המתח בין המשכיות לשינוי מהווה את אחת הבעיות ההיסטוריות הוותיקות והמרתקות ביותר.

ברודל פותר עניין זה בפרספקטיבה היס־תיכונית על ידי חלוקות ממדי הזמן ההיסטורי לזמן הארוך, הבינוני והקצר. כך גם מחולק ספרו: החלק הראשון עוסק במשך הארוך, בגיאוגרפיה ("בין המקום הצפוני ביותר שבו גדלים עצי הזית לבין ראשיתן של חורשות הדקלים בדרום"), באקלים, בדרכים היבשתיות והימיות, בערים ועוד. החלק השני, העוסק במשך הבינוני, מציג "גורלות קיבוציים ומגמות כלליות" ומטפל בעיקר בכלכלה ובדמוגרפיה. בחלק השלישי דן ברודל במשך הקצר, שבו התחיל בעצם את מחקריו היס־תיכוניים כשהיה עדיין היסטוריון צעיר: הים התיכון בימי פיליפ השני. בחלק זה תופס הקורא את "ההיסטוריה של האירועים" בצורה מעמיקה הרבה יותר לאחר ששולבה עם ההיסטוריה היס־תיכונית בטווחי הזמן ההיסטוריים השונים. יותר מכל ים אחר, הים התיכון מתאים לחקירה היסטורית כזו. המוטו של ברודל - "עד עתה לא התגלה באי הודו שום ים תיכון, כמו שיש באירופה, אסיה ואפריקה" - הוא ציטוט מאת אוריאל אקוסטה משנת 1604. השילוב בין המרחב ("סטרוקטורה", אצל ברודל) לבין הזמן (בעצם, "הזמנים"), שנראה כסתירה תהומית, נתפס בעקבות מחקריו בצורה אחרת. תופעות דומות, החוצות גבולות דת ושפה, למשל, מתבארות סוף סוף.

חשובים התהליכים שהם תרבותיים-דמוגרפיים, שנמשכים מאות שנים והם הכוחות הגדולים עליהם נשענת ההיסטוריה. ברודל משתמש גם למשך הבינוני, כמו שינויי אקלים.

התהליכים המתוארים מחזקים את חשיבות המשך הבינוני. תהליכים אלה טורפים את הקלפים ומניעים אנשים מחמת הכורח או מחמת הרצון. אי אפשר להבין את מסעי הצלב בלי להבין את אירועי המשך הבינוני שאירעו משנות ה-50 ועד ראשיתם של מסעי הצלב.